

Door middel van allerhande *Mind-maps* en schema's wordt gepoogd om de grondgedachte van de besproken filosofen te visualiseren. Ook een verklarende woordenlijst en een handig register ontbreken niet. Alhoewel alle samenstellers van het boek in het Verenigd Koninkrijk werkzaam zijn, passeren alle wijsgerige tradities de revue. In elk geval moet ik erkennen dat de continentale traditie meer dan voldoende aan bod komt. Uiteraard komen 'de grote goden van de filosofie' aan bod. Plato, Aristoteles, Descartes, Hume, Kant zijn van de partij, maar het boek doet ook de moeite om minder bekende auteurs zoals Tetsuro Watsuji, William Du Bois, Hajime Tanabe, Mary Midgley, Richard Wollheim, Frantz Fanon, Edward Said, Hélène Cixous en Henry Odera Orika te presenteren. In de lijst wordt één Belgische filosoof opgepikt, met name Isabelle Stengers. Toeval of niet, Slavoj Žižek sluit de lijst af.

Kortom, wanneer de opa-filosofen onder onze lezers moeten vaststellen dat hun kleinkinderen in de chaos van de massa speelgoed die ze jaar op jaar met de Sint, Kerst en andere feesten vergaarden, elk overzicht verliezen, dan kan dit boek een goede geschenktips zijn. Het kan een mooie eerste stap zijn om in de chaos van de ervaring als dusdanig wat orde of kosmos te scheppen.

Henk VANDAELE (Kemmel – Gent)

*

MIDDELEEUWSE WERKELIJKHEID

Ludo Milis, Van waarheden en werkelijkheid. De opvattingen van de middeleeuwen in het blikveld van nu, Uitgeverij Verloren, Hilversum 2011, 160 pp., € 19 ISBN 978-90-8704-220-2

De historicus Ludo Milis, sinds jaar en dag emeritus aan de UGent, ken ik vooral van twee publicaties: de door hem geredigeerde bundel *Heidense Middeleeuwen* (1991) en *Angelic Monks and Earthly Men* (1992) een boek dat in 1995 als *Hemelse monniken, aardse mensen* verscheen. Zijn mening over het kloosterwezen vond ik toen vrij provocerend en interessant tegelijk. Niettemin had ik fundamentele bezwaren. Zijn aanpak bleef te kennissociologisch van aard waardoor het hele monnikenwezen te veel werd bekeken als een louter structurele maatschappelijke factor. Het optreden en de verantwoordelijkheid van de individuele historische personages verdwenen hierbij grotendeels uit het gezichtsveld. Misschien meer dan de auteur toen vermoedde, bleef binnen de coulissen het positivisme zijn denken bepalen. Maar, zoals gezegd, wanneer hij spreekt over de middeleeuwen, blijft Milis interessant. Vandaar dat ik met belangstelling uitkeek naar zijn jongste boek *Van waarheden en werkelijkheid. De opvattingen van de middeleeuwen in het blikveld van nu*.

In dit boek wil de schrijver aantonen in welke mate aspecten van de middeleeuwse leefwereld in onze multiculturele samenleving een "nieuwe actualiteit en grotere herkenbaarheid krijgen". Hij wil door middel van een representatieve staalkaart illustreren

“hoe mensen van zowat duizend jaar geleden in onze Roomse, westerse wereld aankeken tegen een aantal strofen van het levenslied”. Deze staalkaart bouwt hij op rond drie pijlers: God en religie in de samenleving, eergevoel en aanverwante waarden als basis van sociaal gedrag en uiteindelijk de rol van geesten en de onderwereld.

Voor de concrete uitwerking hiervan laat Milis vooral de middeleeuwse auteurs zelf aan het woord. Hij zelf blijft op de achtergrond en wil enkel een “bindtekst” verzorgen “die de lezer begeleidt op zijn reis in de tijd”. Met die tijd bedoelt hij de periode van de christenheid tussen de tiende en dertiende eeuw met daarin de zogenaamde Renaissance van de twaalfde eeuw. Daar hij “een geschiedenis van hun normen en waarden” wil geven, kiest Milis voor verhalende bronnen (kronieken en heiligenlevens). Andere bronnen zoals renteboeken en oorkonden laat hij terzijde. Verder legt hij uit dat de waarde van de “historische component”, die in de bronnen zeker aanwezig is, niet ligt “in de betrouwbaarheid van de feiten, maar in het maatschappelijke effect van de voorgespiegelde normen”. Nadrukkelijk wijst Milis erop dat hij met opzet de vraag naar “de objectieve waarheid” niet heeft gesteld want “dat soort positivistische aanpak ... zou geleid hebben tot een verschraling van het beeld van de zogenaamde werkelijkheid. Waarheid is inderdaad geen synoniem van werkelijkheid”. Hiermee is tegelijk ook de titel uitgelegd *Van waarheden en werkelijkheid*.

Wat Milis echter bedoelt met “de zogenaamde werkelijkheid” en met het nadrukkelijke gebruik van het enkelvoud ervan, blijft mij onduidelijk. Want is het niet zo dat hier minstens drie werkelijkheden elkaar ontmoeten, namelijk die van de middeleeuwse auteur, die van Milis en die van de hedendaagse lezer? Mutatis mutandis geldt dat ook voor de ‘waarheid’! De middeleeuwer kende van ‘zijn’ werkelijkheid ‘zijn’ waarheid. Wat hij of zij vertolkte in zoveel mythen, sagen en mirakelboeken waren voor hem of haar ware ‘feiten’ die perfect pasten in *zijn* of *haar* werkelijkheid. Dit wil nu weer niet zeggen dat *dé* werkelijkheid en *dé* historische waarheid niet zouden bestaan: maar we begrijpen deze enkel en alleen in relatie tot ons persoonlijk bestaan. Nogmaals, dat geldt zowel voor de middeleeuwer als voor de huidige lezer. De titel is dus wat dat betreft wat misleidend.

In dit boek wil Milis de huidige lezer tonen hoe de middeleeuwer zijn eigen tijd ervaart. Het moet gezegd: de door de auteur gekozen teksten geven soms een levendige en verfrissende kijk op bepaalde facetten van de toenmalige samenleving. En dat uit het talrijke bronnenmateriaal moest geselecteerd worden is uiteraard onvermijdelijk. Toch hier enkele aanmerkingen.

Vooreerst kan men zich afvragen waarom Milis bij het eerste, uitvoerige hoofdstuk over God en religie in de samenleving, de historische context van zijn bronnen niet explicieter duidt. Kan men de middeleeuwse samenleving christelijk noemen? Milis zelf spreekt over de heidense middeleeuwen. Maar dat is niet het einde van het verhaal. Onder historici lopen de meningen ter zake ver uiteen en in meer recente publicaties lijkt de idee van een ‘christelijk’ tijdvak weer betere papieren te krijgen. Ik verwijs bijvoorbeeld naar Sarah Hamilton, *The Practice of Penance* (2001), David Steward Bachrach, *Religion and the Conduct of War* (2003) en Katherine Allen Smiths *War and the Making of medieval monastic culture* (2011). Het laatste woord over het christelijke karakter van de middeleeuwen is hiermee niet gezegd, maar indien Milis deze problematiek had uitgelegd, zou dat voor de lezer een goede oriëntatie geweest zijn om de gekozen middeleeuwse teksten beter te begrijpen. Vervolgens zijn er, rekening houdend met het opzet van het boek: inzicht geven in de manier waarop de middeleeuwers hun tijd begrepen, toch enkele

auteurs vergeten. Ik denk hierbij onder andere aan Thierry van Chartres (+ca. 1150) en Alanus van Rijsel (+ca.1202). Toegegeven, wat ze schreven is strikt genomen niet verhalend, maar de wijze waarop ze hun visie op de aardse werkelijkheid en natuur gaven, sluit naadloos aan bij het opzet van Milis' boek. Daarbij, het wel degelijk geciteerde *Decretum Gratiani* kan men ook bezwaarlijk een verhalende bron noemen. Tenslotte stelt Milis bepaalde geschriften zo éézijdig voor dat hun waarde grotendeels de mist ingaat. Ik bedoel hier Abelards *Historia calamitatum mearum* (*Geschiedenis van mijn ongelukkig bestaan*) en het werk van Petrus Venerabilis, de laatste grote abt van Cluny, over de mirakelen. Het eerste werk behoudt pas zijn diepte wanneer men het plaatst in het toen al revolutionaire, vernieuwende denken van Abelard en het tweede wanneer men het situeert in de strijd tegen het kwaad die wortelde in een bezorgdheid van Cluny en haar abt voor de wereld. In al deze gevallen was Milis beter wat prominenter in zijn tekst aanwezig geweest: zijn rol als gids zou er bij gewonnen hebben. Deze, althans in mijn ogen, enkele tekortkomingen, nemen niet weg dat het boek meer dan boeiende lectuur is.

Raoul BAUER (Puurs)

*

HET GROTESKE

Jacques De Visscher, *Het Grotleske. Verschijningsvormen en betekenis van menselijke excentriciteit*, Klement, Zoetermeer, ISBN 978 90 8687 076 9 en Pelckmans, Kapellen, ISBN 978 90 289 6269 9, 2011, € 22,50, 222 pp., met register en illustraties.

Te midden van alle boeken die onze aandacht vragen valt dit boek op door de aard van het onderwerp. Want het gaat niet om een probleem waarvan op jachtige toon wordt beweerd dat we er in de huidige samenleving allemaal mee te kampen hebben, of om een kwestie op basis waarvan we die en die filosofie of zelfs de hele wereld eindelijk eens helemaal zouden gaan begrijpen, maar om zo'n aspect van het leven waaraan we niet altijd veel aandacht besteden, maar dat bij nader inzien veel in zich bergt.

Het grotleske. We kennen het woord wel, maar wat betekent het nu precies? Het woord verwijst aanvankelijk – in de Italiaanse renaissance – naar de artistieke stijl van de ornamenten uit de Romeinse tijd die in grotten waren aangetroffen: 'grottesco'. De auteur van het hier besproken boek laat echter de kunstzinnige onderscheiding van stijlen buiten beschouwing en sluit aan bij de verschuiving en veralgemenisering die het woord later heeft ondergaan. Hij probeert de term niet op één uiteindelijke betekenis vast te pinnen, maar wil veeleer het hele semantische weefsel van het grotleske tot zijn recht laten komen, waarbij we in elk geval kunnen denken aan elementen als overdreven, potsierlijk, tragikomisch, lachwekkend.

Het boek bevat geen inleiding, maar de opzet wordt door de gang van het betoog gauw genoeg duidelijk: in elk hoofdstuk vertelt en analyseert de auteur één of meerdere verhalen waarin het grotleske duidelijk tot uiting komt, ten einde te laten zien dat het grotleske een onvermijdelijk en in die zin normaal aspect van het menselijk leven vormt.